

ХРИСТОЛОГІЯ ПРЕПОДОБНОГО ЄФРЕМА СІРИНА (на прикладі його Слова на Преображення Господа Бога і Спасителя нашого Ісуса Христа)

У пропонованій статті здійснено короткий аналіз христології преподобного Єфрема Сиріна, що відображена в його Слові на Преображення Господа Бога і Спасителя нашого Ісуса Христа.

Ключові слова: Ісус Христос, христологія, Преображення, прп. Єфрем Сирін.

Питання христології посідає провідне місце у святоотцівській богословській думці, і тому його виокремлення з середовища їхніх богословських поглядів та наукове вивчення завжди буде актуальним і затребуваним для розвитку богослів'я загалом та української богословської думки зокрема.

Мета дослідження – схарактеризувати христологію прп. Єфрема Сиріна у її співвідношенні з догматичним ученням Церкви.

Джерела (матеріал) дослідження – Слово на Преображення Господа Бога і Спасителя нашого Ісуса Христа преподобного Єфрема Сиріна, розміщене у першому томі його творінь, опублікованому у Видавничому відділі УПЦ Київського Патріархату (с. 456 – 464).

Постать та творча спадщина преподобного Єфрема Сиріна, хоча про нього ми досить часто чуємо й у святоотцівському, й у літургічному богослів'ї, не є ще остаточно вивченою та в достатній мірі схарактеризованою. Догматичне вчення прп. Єфрема Сиріна, зокрема його христологія, не були предметом глибоких досліджень. Автори статті у «Православній енциклопедії» М. М. Селезньов і С. Брок взагалі не наводять авторів дослідження догматичного вчення, а, узагальнюючи, зазначають, що «думка [прп.] Єфрема Сиріна відкидає навмисну систематизацію, і навіть систематичний виклад його богослів'я несе у собі небезпеку надання йому невластивих форм» [3], проте спроби систематизувати богословські погляди святого Єфрема Сиріна у дослідженнях як закордонних, так і вітчизняних богословів все ж таки були. Для прикладу, зокрема, можна навести праці таких авторів, як Ігнасіо Ортіса де Урбіна [4], прот. Георгій Фроловський [8], архієп. Філарет (Гумілевський) [7], О. І. Сагарда [5], О. І. Сидоров [6] та ін., у яких запропоновано розгляд різних аспектів учення преподобного поряд із

дослідженням життя й богослів'я інших святих отців. Ми ж у своїй статті зосередимо увагу на христології святого отця.

Преподобний Єфрем Сирін – один з найбільш визначних і авторитетних святих отців 4-го століття. Хоча він, здебільшого, свою творчу спадщину зосередив на морально-повчальній та екзегетичній тематиці, проте у нього є твори, в яких він виступає як богослов-догматист та силою слова бореться проти ересей свого періоду. Безперечно, що центральною проблемою всіх суперечок того часу була особа Ісуса Христа, істинне вчення про яку спотворювали єретики, зокрема Арій та Несторій.

Прп. Єфрем Сирін, здійснюючи богословське обґрунтування питання христології, в аналізованому нами слові відразу ж торкається ключового питання – значення Святого Письма як єдиного джерела віри, без якого для преподобного будь-яке богословствування є марним: «*Нива звеселяє нас жнивами, виноградник – плодами для споживи, а Писання – життєдайним вченням*» [2, с. 456]. Саме дослідження Святого Письма для преподобного є періодом жнив, і той, хто збирає урожай, пожинає «*колоски життя*» [2, с. 456].

Вчення про троїчність Бога і про Христа як Другу іпостась Святої Трійці особисто для преподобного не потребують додаткового обґрунтування або підтвердження. Для нього Христос – Бог: «*Одна особа Отця і одна особа Сина, і одна особа Духа Святого, одне Божество, одна сила, одне Царство у трьох Особах. Так славимо Святу Одницю в Трійці і Святу Трійцю в Одниці*» [2, с. 464]. Преподобний нагадує слухачам слова прологу з Євангелія від Іоана, якими підтверджує єдиносущність Слова: «*Той, Хто від Бога, Бог Слово, від Отця Єдинородний Син, Єдиносущний Отцю, Суший від Суцього*» [2, с. 463]. Влада Бога і влада

Сина Його для преподобного рівні: «Як голос Отця примусив їх упасти, так голос Сина підвів їх силою Свого Божества» [2, с. 460]. Для св. Єфрема Ісус Христос як Син Божий єдиносущний Богу Отцю. Відповідна богословська думка святого співзвучна з Євангельською розповіддю про запитання Филипа «Покажи нам Отця» (Ін. 14: 9) і про відповідь Христа «Хто бачив Мене, бачив і Отця [...]. Я в Отці й Отець у Мені» (Ін. 14: 9 – 10).

Не оминув святий і дії Святої Трійці на людину та її упалу природу. Саме явлення Бога, прославлюваного у Святій Трійці, дає для людства, що гине, можливість отримати життєдайне спасіння у святому Хрещенні, адже Церква хрестить у «Святу Тройцю [...] на вічне життя» [2, с. 464].

Богосинівство Ісуса Христа ґрунтується на словах, промовлених Богом на горі Фавор: «Цей є Син Мій улюблений, в Якому моє благовоління; Його слухайте» (Мф. 17: 6). Для св. Єфрема Сиріна ці слова найбільше підтверджують істину, що Христос – Син Божий: «І потім виводить їх на гору, щоб Отець проголосив Його Сином і показав їм, що Він дійсно – Син Божий і Бог» [2, с. 457]; «Суций провіщає Суцого, Отець звіщає Сина» [2, с. 460].

Для чого Син Божий стає Сином Людським? Вчення про боговтілення є чи не найосновнішим у христології святого, що повертає людину до часу наших праотців і їхнього гріхопадіння. Для того, щоб відновити цей втрачений зв'язок людини з Богом та повернути людину з пристрасного стану до стану блаженства, стало потрібним втілення Сина Божого. У старозавітні часи ізраїльський народ був нездатний чути голос Бога і бачити Одкровення Божества; після ж втілення все це стає можливим, тому подвижник, запитуючи: «Хто розірве рукописання Адама? Хто оплатить його борг?» [2, с. 459], сам на нього відповідає: «Той, Хто став людиною, щоб спасти світ» [2, с. 463]. Для преподобного боговтілення відбувається відразу після Благовіщення: «В саму утробу Діви вселився Бог Слово, і вогонь Його Божества не опалив членів дівочого тіла» [2, с. 457].

Боговтілення відбулося завдяки любові Отця і Сина до людини; і завдяки Його втіленню людина здатна досягти такої досконалості у любові, при якій вона стає богоподібною.

Промовляючи Слово на Преображення, преподобний не міг оминати питання про дві природи у Христі. Цілком зрозуміло, що це

питання у церковних письменників – представників Едеської школи – виявляло особливу актуальність у той час, оскільки виникали еретичні вчення щодо природи і волі у Христі. Святий Єфрем Сирін, розповідаючи про втілення Сина Божого, зауважує про нешкодженість обох природ у Христі, які не зазнали змін після Його народження: «Обидві природи зійшлися і з'єдналися в одній іпостасі. Єдиний Бог від Отця – єдинородний і від Марії. І хто розділяє в Ньому природу, той буде відділений від Царства Його, а хто сповідує її злиною, той буде позбавлений Його життя» [2, с. 461].

Людська природа у Христа, за прп. Єфремом Сиріним, є храмом для Божества, однак без цього «тілесного» храму хресні страждання Спасителя були б неможливі, бо «Його страждання показують, що Він – істинна людина» [1, с. 461]. Преподобний чітко розділяє властивості обох природ у Христі, бо й апостоли бачили Спасителя своїми тілесними очима як людину з її діями, але це зовсім не применшує властивостей Його Божества: «Бачили, що Він їв і пив, втомлювався і відпочивав, дрімав і засинав, впадав у страх і проливав піт; все ж це не належало до Його Божественного ества, а тільки до людського» [2, с. 457]. Ще задовго до Халкидонського сповідування віри про незмішання природ у Христі св. Єфрем чітко вживає терміни, що позначають, яким чином у Христі ці дві природи поєдналися, вказуючи, що тіло «незлитно і незмінно поєднане з Його Божеством» [2, с. 458] і водночас Божество перебуває у плоті «в одній Особі нероздільно і незлитно» [2, с. 460]. І, ніби припиняючи будь-які зайві богословствування, преподобний наголошує: «І хто розділяє в Ньому природу, той буде відділений від Царства Його, а хто її сповідує злиною, той буде позбавлений Його життя» [2, с. 461].

Не міг преподобний Єфрем залишити Слово без свого літературного стилю, якому властиві порівняння, протиставлення та багато інших вишуканих особливостей поезії. Розповідаючи про дві природи у Христі, він вдається до символічності у порівняннях. Розпочинаючи ці порівняння, зокрема, з часу Благовіщення Пресвятої Богородиці, преподобний проходить упродовж усього життям Спасителя аж до Його смерті і воскресіння. Показово, що цих порівнянь преподобний наводить 33, за числом років життя Ісуса Хрис-

та: «Якщо Він не був плоттю, то для чого виведена на загал (стала відомою) Марія? І якщо не Бог, то кого Гавриїл іменує Господом? [...]. Якщо не був плоттю, то Хто був розп'ятий на Хресті? І якщо не Бог, то Хто похитнув землю з її основ? [...]. Якщо не був плоттю, то Кого апостоли бачили у гробниці? І якщо не був Бог, то як пройшов крізь зачинені двері?». І, ніби підсумовуючи ці порівняння, преподобний додає: «Якщо не Бог і людина, то наше спасіння обман...» [2, с. 461 – 463]. Тому для преподобного Єфрема Сиріна Ісус Христос – і істинний Бог, і істина людина, хоча св. Єфрем підкреслює, що у Христі дві природи, і ми поклоняємося обом разом, тобто одному Христу у двох ествах.

Варто вказати й на інші аспекти христології у преподобного Єфрема, зокрема на властивості Ісуса Христа як Бога та Його дію у цьому світі.

Для преподобного дія Отця як Творця і участь у цьому Слова як Другої іпостасі Святої Трійці є беззаперечними. У цьому ж Слові, оповідаючи подію Преображення та виведення учеників гору, його автор вказує і на причину цієї дії, щоб показати їм, що Христос – Творець і Всемогутній Бог: «Тому виводить їх на гору і показує їм, що Він не Ілля, але Бог Іллі, і також не Єремія, але Той, що освятив Єремію в утробі матері... Показує їм, що Він – Творець неба і землі, що Він – Господь живих і мертвих, бо Господь наказав небу і підняв Іллю, дав помах землі і воскресив Мойсея» [2, с. 456]. Коли ми згадаємо Павлове «все Ним і для Нього створене» (Кол. 1: 16), то побачимо повну відповідність богослів'я преподобного з новозавітним апостольським ученням.

Христос, маючи всі властивості божества, є предвічним: «Перше віків народжений від Отця і Який при кінці днів втілювався від Діви», і: «Йому раніше віків належала слава з Отцем і в Отця» [2, с. 457]. Христос не створений у часі і народжений раніше початку творіння видимого, тому Він не є тварною частиною, бо Він народжений від Бога і є єдиносущний Отцю у всьому, крім однієї властивості, що Він – предвічно народжений.

У цьому Слові також ідеться про значення для роду людського добровільної хресної жертви Спасителя, завдяки якій відбулося спасіння людства, що гинуло. Для преподобного ця жертва немислима без кенозису Ісуса Христа, для нього цих два аспекти (хресна жертва і кенозис) є невід'ємними складовими

спасительної жертви: «Показав їм Своє Царство перед Своїми стражданнями [...], щоб, коли буде взятий і розп'ятий юдеями, вони знали, що розп'ятий не по немочі, але – через Свою благу волю, добровільно для спасіння світу [...], щоб не спокусилися через Нього, бачачи Його вільне страждання, яке Він мав зазнати за нас [...]» [2, с. 457]. Хоча святий водночас застерігає, щоб саме приниження на стало спокую для тих, хто до цього піддається: «Щоб не спокусилися через Нього, бачачи Його вільне страждання, яке Він мав зазнати за нас через людську природу» [2, с. 457]. Преподобний не випадково про це зауважує, оскільки це питання тісно пов'язане із сотеріологією, згідно з якою Христос є істинна людина й істинний Бог, «бо знали Його як людину і не зрозуміли, що Він – Бог» [2, с. 457].

Розуміння Старозавітного закону прп. Єфремом Сиріним нерозривно пов'язане із Новим Завітом, адже Христос є Законодавцем обох Завітів, а ті, хто дотримуються лише Старозавітного, «залишилися без Христа, відпали від благодаті» (Гал. 5: 4), бо Спаситель водночас є і Законодавцем, і Виконавцем: «Ісус поєднав [...] два Завіти [...] і дав зрозуміти, що Він Сам Податель обох Завітів: один прийняв Його тайни, а інший явив славу Його діл [...]; Законодавець, а не підлеглий закону» [2, с. 459 – 460].

Преподобний Єфрем Сирін наприкінці свого Слова на Преображення Господа Бога і Спасителя нашого Ісуса Христа подає своєрідне сповідання віри, яке окреслює основні богословські аспекти христології: «Одного і того ж сповідаю Досконалим Богом і досконалою людиною, в двох природах, іпостасно або особисто з'єднаних, пізнаваних нероздільно, незлитно і незмінно, Того, Хто одягнувся в плотть одушевлену словесною і розумною душею і став подібним до нас у всьому, крім гріха. Один і Той же є земний і небесний, тимчасовий і вічний, Який має початок і Безначальний, Такий, що поза часом і підлягає часу, створений і Нестворений, стражденний і Безсмертний, Бог і людина, в тому і в іншому досконалий, Один у двох природах і в двох один» [2, с. 463 – 464].

Отже, христологічна система преподобного Єфрема Сиріна виходить із вчення про Ісуса Христа як істинного Бога й істинну людину, в якій святий вказує, що у втіленні не виникає ніякої нової людської іпостасі, відмінної від Божественної, також не відбувається і

ніякої зміни у Другій Особі Пресвятої Трійці. Дії і властивості Бога цілковито належать Синові Божому як «Єдинородному від Отця», так само, як і «Єдинородному від Матері» Богові, що сприйняв людську плоть, належать всі властивості людини [2, с. 463]. Це преподобний доводить, вказуючи на єдиносущність з Отцем, участь у творінні світу, даруванні Закону. За прп. Єфремом, з'єднання двох природ у Христі полягає в тому, що одна Особистість, а саме – Син Божий, Бог Слово, ставши плоттю, взяв на Себе дві природи – Божественну і людську. Через це хресна жертва

Ісуса Христа за людство і є спасительною. Вона ж (хресна смерть) для преподобного поклала початок богословського поняття Церкви як єдиного та нерозривного Боголюдського організму, бо саме заснована Христом Церква і є Його Тіло. Святий Єфрем Сирін розумів, що ніяка витончена мова, ніякі потуги людського розуму не в змозі до кінця пояснити цю, дану Богом, істину, бо «апостоли, побачивши славу Його Божества», не розуміли, а лише благочестива віра й духовне життя можуть дати заспокоєння для допитливого людського розуму.

1. Біблія : книги Священного Писання Старого та Нового Завіту / в українському перекладі з паралельними місцями та додатками ; [переклад Патріарха Філарета (Денисенка)]. – К. : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407, [9] с.
2. Єфрем Сирін, прп. Творіння / преподобний Єфрем Сирін ; [пер. укр. мовою протоієрей Миколай Капітула, протоієрей Петро Мартинюк ; пер. під ред. Патріарха Філарета (Денисенка)]. – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – 840 с.
3. Брок С. Ефрем Сирин / С. Брок, архим. Ефрем (Лэш), А. А. Турилов, Н. Н. Селезнёв, А. А. Лукашевич, Н. В. Герасименко // Православная энциклопедия. – М. : ЦНЦ «Православная энциклопедия», 2010. – Т. 19. – С. 79 – 105.
4. Ортис де Урбина Игнасио. Сирийская патрология / пер. с лат. М. В. Грацианского. – М. : Изд-во ПСТГУ, 2011. – 283 с.
5. Сагарда А. И. Древне-сирийская церковная литература // Сагарда Н. И., Сагарда А. И. Полный корпус лекций по патрологии с приложениями. – 1-е изд. – СПб. : Воскресение, 2004. – С. 1083 – 1199.
6. Сидоров А. И. Золотой век древнесирийского аскетизма (начало IV – середина V века) и блаженный Феодорит // Сидоров А. И. Святоотеческое наследие и церковные древности. – М. : Сибирская благовонница, 2013. – Т. 3. – С. 687 – 726.
7. Филарет (Гумилевский), архиеп. Историческое учение обь отцахъ Церкви / Филарет, архієпископ Черниговской и Нѣжинской. – СПб. : Въ типографіи императорской академіи наукъ, 1859. – Т. 2 – 384 с.
8. Флоровский Г. В. Восточные отцы V – VIII веков / Г. В. Флоровский. – М. : Паломник, 1992. – 158 с.

*Archpriest Petro Martyniuk,
Applicant of a degree in
Kyiv Orthodox Theological Academy*

**CHRISTOLOGY OF THE REVEREND EPHRAIM OF SYRIAN
(on the example of his Word about the Transfiguration of our Lord Jesus Christ)**

This article is a brief analysis of Christology of Reverend Ephraim the Syrian as an example of his Words that was said on the day of the Transfiguration of the Lord and Savior Jesus Christ.

Key words: *Jesus Christ, Christology, Transfiguration, Reverend Ephraim of Syrian.*

